

Irodalomtörténeti tervekről

Az előszó — akár közvetlen csevegés, akár programnyilatkozat formájában — inkább a publicista, mint az irodalomtörténész műfaja. Noha köztudat szerint a könyvhalmazok közé süppedt, régi iratok fölé görnyedve szemét rontó filológus mese-figurája csak részben felel meg a XX. század közepi valóságnak, az irodalom múltjának tudós kutatója természetesen inkább szakközleményekben, író- és jelenség-monográfiákban vagy száraz adatközlésekben tudja kifejezni magát ma is. Ezek a művek viszont — írják bár őket hagyományos-pozitívista tényszerűséggel vagy modernül strukturalista elemzésekre építve — meglehetősen kis számban jutnak el az olvasókhoz. De ha bekerülnek a tudományos és tágabban, a művelődési élet vérkeringésébe, a sajtó és az iskola közvetítő csatornáin át a legszélesebb olvasóközönséget befolyásolhatják, segíthetik helyes ítéletek megalkotásában.

Ilyen gondolatokkal kezdtük beszélgetésünket Pomogáts Bélával, aki a Románia Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság államközi kulturális cseréje keretében, a bukaresti irodalomtörténeti intézetben tett látogatás után kereste fel szerkesztőségünket, T. Erdélyi Ilonával. Mindketten a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének munkatársai, már életkorukkal ellentmondanak azonban e jegyzet elején vázolt filológus-portrénak; és ha a külső jellemzést kiegészítjük azzal, hogy T. Erdélyi Ilona az intézet kiadásában megjelenő Helikon „világirodalmi figyelő”, Pomogáts Béla pedig a Kritika szerkesztő bizottságának aktív tagja — már jeleztük is, hogy nem „poros aktákról” s nem is poros kérdésekről fogunk szót ejteni.

Hiszen igazán izgalmas témának ígérkezik például a Népiség a modern magyar költészetben; Pomogáts kandidátusi disszertációja az 1920—1945 közötti időszakot öleli fel, megkülönböztetve a XIX. századi népiességet a XX. század népiességétől. E dolgozat tárgyi gazdagságából különös figyelmet érdemel az elméleti törekvések vizsgálata (Szabó Dezső, Németh László, Féja Géza), népiség és tárgyiasság (Illyés Gyula, Erdélyi József), népiség és mítosz (Sinka István) viszonyának tisztázása, valamint a „Bartók-modell”-nek nevezett szintéziskísérletek elemzése; ebben a fejezetben Illyéstől Szabédiig követi a fejlődést a szerző. (Színvonalas mutatót olvashattunk e tárgykörből az Előre 1969. április 13-i számában, Népköltészet és dialektika címen, Szabédi László poétikájáról.) „A modern népiség és a legújabb magyar líra” című fejezet, középpontjában Nagy László költészetével, átvezet már a legmaibb mába.

A budapesti irodalomtörténeti intézet XX. századi osztályán több hasonlóan érdekes mű készül. Kiss Ferenc Kosztolányi-, Varga József Ady-monográfiája vagy B. Nagy Lászlónak Németh Lászlóról, a szépíróról írt munkája nagy hiányt hivatott pótolni. A Nyugat-kutatások mellett folytatódik a szo-

cialista irodalom, a weimari és a szovjetunióbeli emigráció dokumentumainak feldolgozása. A legnagyobb — s talán a legnehezebb — vállalkozásnak azonban a hatkötetes irodalomtörténeti kézikönyvet mintegy folytatató 50 éves kollektív munka tűnik, A felszabadulás utáni magyar irodalom története. A Tóth Dezső szerkesztésében készülő mű két korszakot különböztet meg: az első 1945-től 1948-ig, a második 1967-ig (1968-ig) terjed; az általános és a műfaji összefoglaló fejezetek után, illetve e műfaji fejezeteken belül olyan írókról kapunk portrét, mint Szabó Lőrinc, Tamási Aron, Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Weöres Sándor, Illés Béla, Vas István, Pilinszky János. A nagy apparátust megmozgató kézikönyv föltehetőleg a hatkötetes mű utolsó kötetének hibáit részben helyreigazítja. Ide kívánczok a több kötetre tervezett (és sok évi kutatómunkára alapozott) nagy összefoglalásnak, A magyar irodalomtudomány és kritika történetének említése is (főszerkesztője Szauder József).

A felsorolt címek az irodalomtörténet hagyományosabb (noha időben a jelenbe érő) témáit, területeit, módszereit sejtetik. Valójában az MTA Irodalomtörténeti Intézete az utóbbi időben éppen az új kutatási területek előtérbe állításával hívta fel magára a külföld figyelmét is. A magyar irodalmi élet szociológiája csakúgy, mint A magyar líra története új szempontú összegezést ígér. A Kritika, különösen Hankiss Elemér tanulmányai meggyőzhettek a strukturálisa vizsgálatok hatékonyságáról, a szintézisekre nyilván még várunk kell. Az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás ugyancsak a kezdeteknél tart, de a nemzetközi munkálatokat koordináló budapesti intézet már köteteket is ígér az elkövetkező két-három évben. Ebben a nagy jelentőségű munkában gyümölcsöző együttműködés várható az Alexandru Dima professzor vezette bukaresti intézet és Vajda György Mihályék csoportja között; szó van egy közös szimpozion előkészítéséről, melyet Bukarestben rendeznének az avantgarde problémáiról.

És mindez csupán jelzés, tallózás a sokkal bővebb cím- és téma-listákból. (Nem szóltunk például régebbi korok kutatásáról!) Az egymás mellé sorakoztatott címek azonban izgalmas kérdéseket takarnak — a jelenhez, a legmaibb feladatokhoz vezetnek. Érdemes odafigyelni.

Kántor Lajos

Tegnapról a mának

Hagyomány és helytörténet lapjainkban

Vagy ötven portré jelent meg eddig a nagyváradi Fáklya „Bihari arcok” rovatában, amelyet az elmúlt évben a lap egyik belső munkatársa, Messzer László kezdeményezett s indított el. E rovat célját némiképp már maga a cím is sejteti: emlékezni, emlékeztetni azokra, akikről kötelessége meg nem feledkeznie az utókornak, bemutatni sorra a megye közismert vagy elfelejtett nagy szülőiteit és azokat, akik ha nem is itt látták meg a napvilágot, életük egy-egy szakaszában sokat tettek érte — tollal, karddal, bátor kiállással. Rogerius, Janus Pannonius, Nicolaus Olahus, Pázmány Péter, Iosif Vulcan, Kazinczy, Szentjóni Szabó László, Kuthy Lajos, Miron Pompiliu...

ilyen neveknek jutott az elmúlt hónapok során egy-egy ad memoria. S az arcképsor még nem zárult le, nem is zárulhatott le, mert századok kinnlák a neveket. Bekapcsolódtak a portré-írásba külső munkatársak is: irodalom- és történelemtanárok, kultúraktivisták. A lap olvasói várják, kéri, igénylik a további arcképeket.

Miért említem mindezt? Volt nemrég egy vitám. Partnerem makacsul amellet kardoskodott, hogy az újság legyen a szó eredeti jelentése szerint újság, azaz: foglalkozzék csak a mával, a roppogósan-friss eseményekkel, hírekkel, jelenségekkel, tájékoztasson a jelenről. Szó se róla — ez minden újság elsőrendű feladata. De talán soha egyetlen lap sem elégedett meg ennyivel, minden lap magára vállalta valamilyen irányú befolyásolás szerepét is, akár bevallották ezt szerkesztői, akár nem. A mi hírlapírásunk nyilván vallja: úgy akar tájékoztatni, hogy neveljen. Felteszem újra a kérdést vitapartneremnek — s egyúttal másoknak is, akik hasonlóképpen vélekednek: lehet-e úgy nevelni, hogy időben elszakítsunk egymástól dolgokat, lehet-e úgy felfogni a má, mint a végtelen időből kiszakított 24 órát, mint amihéz semmi köze a tegnaphnak?

Eppen a „Bihari arcok“ olvasása közben támadt a gondolatom, fogalmazódott meg kérdésem: vajon milyen eredményre jutna valaki, aki elmenne Pusztahollódra, Asszonyvásárára, Érsemlyénbe, és utánanézne, milyen mértékben él ott a köztudatban azoknak a személyiségeknek az emléke, akiknek neve az említett helységekhez kapcsolódik. Nagy a gyanúm, hogy akadna falu, amelynek neves szülöttét az újságnak kellett „felfedeznie“ a helyiek számára. S ezen akár el is lehet egy kicsit szomorodni. Nagyvárad nyugati övezeti új lakónegyedére szinte letörülhetetlenül ráragadt a Rogerius név. Volt a negyvedben egy utca, amely a Siralmas Ének szerzőjének nevét viselte. Itt, ebben az utcában magasodtak fel a negyed legelső tömbházai. Azóta az évek folyamán legalább 15 000 lélek lakhelyévé nőtt a negyed, s Rogerius „meghódította“ az egész új városrészt. Kovács János írta Nagyvárad kalandozások című cikkében (Előre, 1969. február 15): „Ma a váradi köznyelv a nyugati új városrészt Rogeriusnak nevezi, aligha sejtve, kit tisztel meg ezzel“ ... Igen, sajnos, aligha sejtí. Pedig minden lakójának illenék tudnia, hogy ki is volt tulajdonképpen Rogerius, ha már így, s nem hivatalos nevén nevezi a lakónegyedet. Akik a város több mint 700 utcájának annak idején nevet adtak, tudták, miért érdemel meg Rogerius is egy utcát. Beke György Neves névtelenek ébresztgetése című cikkében (Falvak Dolgozó Népe, 1968. október 30), Tatrangi Sándorról írva, aki Uzon iskolájára 12 000 ezüst húszast és 27 hold szántóföldet áldozott, szintén kifejzi gyanakvását: „Szorongva kérdezném meg Uzonban, mondjuk, a negyven esztendőn aluliaktól, hogy ismerik-e, hallottak-e erről az Orbán Balázs által halhatatlannak ítélt névről? Félnék a csalódott vállvonogatásoktól.“ Pedig „a miénk volt ő, a hajdani messze időkbén“. Ugyanígy a miénk volt, tehát a miénk most is Rogerius.

Orvendetes, hogy napilapjaink, hetilapjaink pártfogásukba vették — határozottabban, mint eddig — haladó hagyományaink ápolását, a nagyokról való rendszeresebb megemlékezéseket (és nemcsak évfordulók kapcsán), a helytörténeti érdekességek felelevenítését. Az Igazság az utóbbi időben élénjár e téren. Ugyancsak elismeréssel nyugtázhatjuk azt, hogy a Megyei Tükör megemlékezett a Vadrózsák Krizájáról, Elek apóról, árközi Kiss Ernő és Bodos Budai József természettudósokról, a kézdívásrhelyi születésű Elekes

György költőről. Mert ki emlékeznék elsősorban róluk, ha nem a Megyei Tükör? Kovászna megyében is mondhatná valaki: mit érdekli a ma emberét, hogy Bardóc valamikor egy „szék“ központja volt. Egyszerű lenne erre is visszavágni: a lap „Kis település-lexikon“-ára, amelyet Kónya Ádám szerkeszt, azért van szükség, mert a hajdani Bardócz-szék központja több évszázados utat tett meg a máig, s ezt illik tudnia minden lakójának, mert tegnapja benne él jelenében, benne fog élni jövőjében, akár tudomást vesz erről a pusztán frisset, újat, maít követelő újságolvasó, akár nem. Ugyanígy a brassói is kell hogy érdekelje, és hiszem, érdekli is a Cenk alatt született munda-világ, a brassói várrendszer kialakulása és fejlődése — hogy az Új Idő jó kezdeményezéseiről se feledkezzünk meg.

Vagy folytassuk a csüszeredai Hargita, a besztercei Ecou, a zilahi Náuinja cikkeivel? Az Ecou című hetilap „Ismerjük meg megyénket“ jel-szóval majdnem egy évre szóló versenypályázatot indított. Minden szá-mában három-három kérdést közöl az újság, s a válaszokat a következő szám megjelenéséig kell beküldeniök az olvasóknak. Év végén a verseny első három helyezettjét pénzjutalomban részesítik. A legelső kérdés például ez volt: „Erdély egyik legrégebbi gyógyszerháza Besztercén volt. Mikor létesült, mi volt a neve?“

Hányszor búvárkodunk több évtizedes kollektciókban izgalommal olvasva „elavult“ dolgok között. Hányszor marasztaljuk el a régi újságírást, a régi újságokat, hogy erről vagy arról hallgattak, keveset írtak. A mi újságainkat is előveszik majd évtizedek múlva, hogy a jövőbeli jelenből vissza-vissza-merüljenek a múltba, azaz napjainkba. S ha a mai újságírók a jelen történet-írása mellett elhanyagolnák a hagyományápolás feladatait, idők múltán őket is érhetné a jogos szemrehányás. Mert a hagyományápolás folytonosságára van szükség. S ki vállalja majd akkor a felelősséget láncszemek kihagyá-sáért? Pedig, sajnos, szakadtak ki szemek a láncból. Ezt Beke György is megfogalmazta már említett cikkében. Többet és jobbat ebben az ügyben nem tudok én sem mondani, az ő sorait írom ide (azért is, mert a Falvak Dolgozó Népében jelent meg — olyan lapban, amely jobbára csak paraszt-emberek asztalára kerül, és javuló színvonala ellenére még mindig kevés példányszámban nyomják): „Volt időszak, amikor a szűk napi szempontok szerint ítéltünk meg mindent, s úgy hittük, hogy a jövő elé minél kevesebb múltból hurcolt cókókkal, szellemi bagázsival kell odaállnunk. Nem tanul-tuk meg a történelem leckéjét, hogy a világ nem velünk kezdődött el, s ami jó, szép, nemes volt az ősök életében, munkájában, az minket gazdagít.“ Tehát beleépíteni a mába mindazt, ami szép, hasznos a tegnaptól, ami az előrehaladáshoz elengedhetetlenül szükséges, átvenni a múltból, ami a má-nak s így a jövőnek is szól, egyszerűbben: ápolni a helyi tradíciókat, tör-ténelmi visszapillantásokkal is megszerettetni a szűkebb tájegységet mint az egész részét, nem mond ellent lapjaink közismert elkötelezettségének, felada-tainak. Sőt azt szolgálja.

Gy. Szabó Gyula